

Foredrag

Kirkegården i landskabet

af Sveinung Skjold

Ligfærd i Sognefjorden. (Hans Gude)

Vi skal vel ikke undre os alt for meget over at Tidemann og Gude's "Brudéfærd i Hardanger" står stærkere i det norske folks bevidsthed end Hans Gude's "Ligfærd i Sognefjorden".

Det er to stærke tolkninger af folkelivet i glæde og sorg.

Billedkunsten har ellers et ganske omfattende omfang af motiver fra gravfærd og kirkegårdsmiljøer. Særlig for os, som på en eller anden måde er knyttet til arbejdet for en bedre kirkegårdskultur, er dette en interessant del af vor kulturarv.

Nogen burde se nærmere på dette materiale i nordisk sammenhæng.

En gravplads, som bogstavelig talt er vokset i et med landskabet og som i dag er fuldstændig domineret af vegetationen og særprægede gravminder er *Highgate Cemetery* i London, i sin tid den mest fashionable gravplads i England, taget i brug i 1839.

Mer end noget andet vidner den i dag om, at på 150 år kan mangt og meget ske - med os - med vore traditioner og vegetationen. Også rent anlægsteknisk har tiden sat sine spor.

Mange kendte kvinder og mænd ligger begravet her:

- den mest kendte måske Karl Marx
- mange særlige og originale gravstøtter finder vi i en urskov af træer og klatreplanter
- et kulturminde af de helt sjældne.

"Ligfærd i Sognefjorden", maleri af Hans Gude (13/3 1825-17/8 1903), norsk maler.

Fra Highgate Cementery tager vi turen over Nordsøen til *Varhaug Gamle Kirkegård*. Her har der været kirke, og vi må tro, også kirkegård i mange hundrede år. I al fald tilbage til 13-1400-tallet. Lidet er tilbage af synlige spor på denne beskedne gravplads - ud mod havet. Et enkelt gravkapel er alt som er tilbage af bygningen. Vi var i 60'erne engagerede i at sætte den i stand, og om muligt at tage vare på det særlige.

På en vis måde er det lykkedes. Her er en speciel atmosfære - det enkle er den gennemgående melodi.

De som ligger begravede her er oftest bønder og fiskere, og det føles rigtigt med denne enkle udformning, dette sparsommelige og jordnære jordstykke, indhegnet med traditionelle stengærder, som er så velkendte på disse kanter af landet.

Her findes lidt liv mod nord og øst; men mod vest og syd er det ganske åbent. Det kan være ganske barskt og vejrudsat til tider. Men på en måde føles også det rigtigt, her på Jæren.

Dette, at gravpladsen er en del af bygdemiljøet, og ikke skiller sig alt for stærkt ud fra det normale hverdagsliv, føles rigtigt. Det nære og åbne naboskab til havet og til jordbrugslandet omkring giver en stærkt intimitet. Folket her har vænnet sig til det åbne landskab, og for dem er dette den harmoniske gravplads, om den er aldrig så forblæst og barsk.

For folk fra indlandet, hvor fjældet rejser sig som mægtige kulisser omkring bygdesamfundet, kan gravpladsen på Jæren synes nøgen og øde i al sin enkelhed. Længst inde i Nordfjord, i *Oppstryn*, finder vi den noget mere frodige, men alligevel enkle kirkegård, omkranset af fjeld og skov, og med den blinkende fjord lige ved. Her finder vi de fleste karaktertræk, som har været særkende for den vest-norske kirkegård:

- Kirke og kirkegård fik oftest givet den smukkeste og mest centrale byggegrund i bygden.
- Kirkegården ligger ved kirken og har således været en naturlig del af folkelivet. Kirken var samlingsstedet for både glæde og sorg.
- Lokalt håndværk og meget sundt folkeviden afspejles i dimensioner, indhegning og udstyr. Plantebruget er begrænset og klimaafhængig.
- Landskabet og de naturlige ressourcer er det mest afgørende.
- Som vi glæder os over det enkle i den gamle byggestil, med begrænset materialeforbrug og traditionel og hævdevunden stil, på samme vis kan vi glæde os over den harmoniske og på mange måder logiske gamle kirkegård. Den har en menneskelig målestok og ofte en harmoni, som vi stræber efter at opnå i vore anlæg i dag.

På samme vis, som vi må udvise stor varsomhed med udvidelse og tilbygning til gamle huse med arkitektoniske kvaliteter - *lige så forsigtige og fagligt forsvarlige må vi forholde os til udvidelse af kirkegården.*

Det har først og fremmest med dimension og intimitet at gøre - og ofte er derfor den bedste løsning at lave en helt ny afdeling, så nær knyttet til den ældre del som muligt.

Karen Reistad

- halvfems år gammel.
- æresmedlem af NLA.
- Kongens Fortjenstmedalje i guld.
- initiativtager til Landslaget for Kirkegårdskultur i Norge.
- vor første konsulent på landsbasis.

Jeg havde glæden af at arbejde som ung praktikant hos hende - fulgte hende på en del rejser på synsforretninger, og fik lov at opleve hende i møder med nervøse menighedsrådsformænd, præster og provster og gravere, som med stærkt varierende grad af dygtighed og kløgt havde udført deres arbejde som tilsynsmænd og -kvinder for den lokale gravplads.

Og det må siges, at trods Karen's herlige, elskelige og forståelsesfulde væsen, så skulle ingen regne med lovord og sympati, hvis gravprotokollen og kort var ufuldstændige eller i værste fald *in absentia* - eller når andre større eller mindre fejl og mangler blev afdækket.

Karen Reistad har en usædvanlig solid baggrund, også i æstetiske fag, noget som klart fremgår af en lang række større og mindre projekter fra hendes hånd. Uddannet på Kunsthåndværkerskolen i Oslo og have- og landskabsarkitektstudium i Berlin - Dahlem.

Jeg vil gerne, at vi har det i tanken, når vi ser planer for den *russiske krigskirkegård på Tjøtta* i Nordland, og den internationale gravplads lige ved.

Det stærke greb på denne skønne gravplads fortæller mere om K.R. end mange ord. Den gode form afspejler en indre styrke i denne plads. Her hviler russiske krigsfanger indenfor en enkel stengård, i en birkelund med en symbolsk åbning ud mod havet i vest.

Her er ingen eksotiske og fremmede indslag - et lille stykke fredens Norge, som blev det sidste hvilested for så mange i en ond tid.

En gravplads som i stærkere grad end andre, jeg kender, er blevet en harmonisk del af det landskab, den er lagt ind i. Landskabet er åbent - storslået og vidt. Gravpladsen har trods sine flere tusinde grave, fået en medmenneskelig dimension og en intimitet, som let går tabt i de helt store og mere pompøse anlæg.

Der ligger en forståelse af samspillet mellem landskab og menneskeværk i dette anlæg. Et samspil, som vi må tilstræbe i alt vort byggeri, men som i gravpladssammenhæng måske er ekstra vigtig.

Det gælder til sidst den enkelte grav og den medmenneskelige målestok.

Det har noget med identitet at gøre, fik jeg en gang som svar fra en ung mand i Horningdal, som jeg gav en lille kompliment for hans solide lokalkundskab om sin hjembygd.

Og gravpladsen har virkelig også noget med identitet og tradition at gøre.

I vore mangfoldige, varierede og fremfor alt dramatisk skønne nordiske lande har vi en ikke ubetydelig arv i vore gravpladser og kirkegårde.

Midt i vore mere trivielle og fagligt nærgående problemer med

- overfyldte gravpladser og akutte udvidelsesbehov,
- dataregister og mangefulde kort,
- vandsyg jord og tætte grøfter,
- mindreværdige og til dels hæslige gravminder osv. osv.

kan det være vanskeligt at se den kulturhistoriske side af gravplads-problematikken og følgerne af vor aktivitet i et lidt længere perspektiv.

Ikke alt, som er sket i den gode hensigt at skaffe kommunen en tidsmæssig og rationel gravplads, har haft lige solid kirkegårds-kulturhistorisk forankring.

Krav til rationel, maskinel vedligeholdelse har til dels haft en bogstaveligt talt forfladigende virkning. Vi har fået en græsproduktion, som burde glæde enhver civilagronom og bonde.

Den skønne gravplads med de skæve, gamle støtter og stengærdet omkring, er nok enkelte steder blevet en nok så uinteressant og uniformeret flad plæne med en trøstesløs samling af nye gravmonumenter, de fleste i samme højde og med trykimprægneret gærde omkring det hele.

Og den forankring i vor tid, som vi har fået i stand, er ikke altid overbevisende god.

Det lokale særpræg, som har sit udspring i landskabskvaliteterne, har vi i liden grad udnyttet. Vi har haft meget nær de samme forskrifter og forordninger, om gravpladsen er lagt i et kuperet eller et fladt land, i by eller landsby, ved havet eller på fjældet.

Må vi have det sådan? eller er det bare blevet således? Kan vi blive dygtigere til at give særpræg til vore kirkegårdsanlæg, i bedre samklang med landskabet, samtidig med at kravene til forsvarlig drift og økonomi bliver taget i vare? Det burde være en stor udfordring til os planlæggere.

Det må være muligt for os, at tage vare på væsentlige kulturdokumenter og samtidig planlægge for fremtiden. Der kan ikke lægges skjul på at noget af vort rationaliseringsarbejde, så nødvendigt det nok har været, kan synes at grænse til det naturfjendtlige.

Vor største udfordring i dag, ligger vel alligevel på vore nye anlæg - de, som vi skal bruge ind i næste århundrede ...

At planlægge i forståelse med landskabet - de naturforhold, vi er sat ind i, på en miljøvenlig måde, vil også på vort specielle felt stå helt centralt.

At planlægge anlæg som på en overbevisende måde hører hjemme i landskabet og i vor tid.

Der bor fortsat folk i bygderne, og det som føles rigtigt for storbymennesket, er ikke altid den hele og fulde sandhed. Byen har sine pladsproblemer, noget som har ført til en decentralisering og meget store gravpladser, ofte ubehageligt langt borte fra lokalmiljøet.

Jeg tror, at vi må tilstræbe en udvikling med flere og mindre anlæg, og på den måde lade gravpladsen blive en lokal sag på linje med skoleanlæg, idrætsanlæg og andre ting, vi er optaget af i lokalmiljøet.

I byggerne er de vant til afstande. Men også her er det vigtigt, at gravpladsen får en central placering, i det miljø dér, hvor det pulserende liv er. Ikke i udkanten, afsondret fra dagliglivet og kommunens andre funktioner.

Ved kirkegårdsindvielse i Stavanger for ganske nylig kom provst Aadnøy med nogle ord, som jeg synes er vigtige at mærke sig. Han sagde bl.a.:

”I vor tid ser vi stadig tendenser til at kamouflere døden eller skjule den, og jeg har lagt mærke til, at når politikerne omtaler den ellers så smukke Tjensvoll gravlund, så nævnes det som et gode, at den er usynlig fra boligområdet og hotellet overfor. Jeg tror, at det er vigtigt både for os som enkeltmenneske og som bysamfund, at vi ser i øjnene, at vi trænger til gravpladser, at grave er en nødvendig del af livet, at perspektivet bliver forkortet på en kunstig måde og tilværelsen kan forfladiges, når gravpladsen forsvinder ud af synsfeltet. Det kan der vel ikke være tvivl om, perspektivet er klarere og sammenhængen mere hel, når gravpladsen har sin naturlige plads midt i bygden eller på en central plads i byen.”

Finlands kirkegårdsmiljø

af Bay Heng

I Finland opfattes kirkegårdsmiljøet nærmest følelsesmæssigt. Dette betyder, at sagen er blevet ret lidt analyseret og dets delfaktorer ikke er klarlagte.

Naturlandskabet med sine akcentueringer, trafiknet, gravminderne, kirkegårdens bygninger, de omfattende plantninger og den stilhed, som i almindelighed råder på vore kirkegårde, virker ikke separat for sig selv, men danner en helhed som opleves. Udviklingen af helheden forudsætter imidlertid kundskab om delfaktorerne og en rigtig analysering af deres udtryksværdi og karakter. Det er spørgsmålet om ret udviklede materielle og åndelige værdier, hvilke i Finland også har lokale træk. Et andet område ved granskning af miljø er dets funktionelle faktorer. Kirkegården (gravgården) har både materielle og åndelige opgaver med hvilke den betjener samfundet. Et godt kulturmiljø kan ikke skilles fra sin egentlige funktion. Det væsentlige kriterium er, hvorledes den nutidige kirkegård i Finland opfylder sine funktionelle opgaver.

I den seneste tid har man i Finland ofte diskuteret, på hvilken måde kirkegården (gravgården) burde konkretisere døden eller det tidløse element, som den repræsenterer for de levende. Kunne man i fremtiden af kirkegårdenes materielle budskab,